

บทคัดย่อ

จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีเขตการปกครอง 15 อำเภอ 99 ตำบล มีพื้นที่ประมาณ 7,651,738 ไร่ ซึ่งในปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลไทยได้กำหนดและประกาศเขตพื้นที่จังหวัดน่านให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 6,541,696 ไร่ นอกจากนั้นพื้นที่ป่าจังหวัดน่านถือว่าเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญโดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่าจังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A อยู่ 3,426,620 ไร่ ป่าต้นน้ำของจังหวัดน่านนี้มีส่วนสำคัญในการผันน้ำลงสู่ที่ราบลุ่มภาคกลางกว่า 20%

เนื่องจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับจังหวัดน่านกว่า 20 ปีที่ผ่านมาทำให้จังหวัดน่านสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะเขตป่าไม้ที่อยู่ในเขตประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และป่าในเขตชั้นลุ่มน้ำ 1A ด้วยเหตุการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับจังหวัดน่านในช่วงที่ผ่านมาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางกายภาพ (การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้) ชีวภาพ (ความหลากหลายทางชีวภาพ) เศรษฐกิจและสังคม ทั้งต่อชุมชนเมืองและชุมชนในพื้นที่ อย่างไรก็ตามจากผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดินจากโครงการ “การพัฒนาฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการจัดทำแผนชุมชนสำหรับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ จังหวัดน่าน” พบว่าปัญหาดังกล่าวโดยเฉพาะการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ และผืนป่าต้นน้ำชั้น 1A มิได้เกิดขึ้นและมีความรุนแรงในทุกตำบล จากผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่าพื้นที่ระดับตำบลที่มีการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้จากช่วงปี พ.ศ. 2507 ซึ่งเป็นปีที่ประกาศเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจังหวัดน่าน ถึงปี พ.ศ. 2556 มากกว่า 50% ได้แก่ ตำบลคูพงษ์ ตำบลป่าเลาหลวง อำเภอสันติสุข ตำบลผาตอ อำเภอท่าวังผา ตำบลจอมจันทร์ ตำบลโหล่นาน อำเภอเวียงสา ตำบลน้ำปาย อำเภอแม่จริม และตำบลสากด อำเภอปัว ซึ่งการวิเคราะห์พบว่าพื้นที่ป่าที่สูญเสียไปนั้นเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวบนที่สูง โดยเฉพาะข้าวโพดที่เกษตรกรปลูกเป็นพืชเดี่ยว

ในส่วนของผลการวิเคราะห์การพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A นั้น พบเช่นเดียวกันว่าแต่ละตำบลมีเปอร์เซ็นต์การสูญเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A ที่ต่างกัน ทั้งนี้ด้วยสาเหตุหลักสองประการได้แก่ การกระจายตัวของพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A ที่มีความหลากหลายในพื้นที่ และการบุกรุกพื้นที่ป่าของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ของแต่ละตำบลที่ไม่เหมือนกัน ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ตำบลที่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้ในการทำการเกษตรบนที่สูงในพื้นที่ป่าต้นน้ำชั้น 1A (ระหว่างปี พ.ศ. 2507-2513) มากกว่า 50% ได้แก่ตำบลโหล่นาน อำเภอเวียงสา ตำบลน้ำปาย อำเภอแม่จริม ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา และตำบลสากด อำเภอปัว

จากผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าว นักวิจัยได้ส่งต่อให้คณะนักวิจัยในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการการจัดทำแผนการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Land Use Planning: PLP) ใน 15 ตำบลที่ถูกคัดเลือกให้เป็นตำบลนำร่อง ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนมีกระบวนการและขั้นตอนดังนี้ 1) การค้นหา และกลไกทำงานระดับพื้นที่ 2) ศึกษา สำรวจและรวบรวมข้อมูล 3) วิเคราะห์

สังเคราะห์ข้อมูล 4) พัฒนาและยกร่างแผนชุมชนด้านการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดิน และ 5) การคืนข้อมูลและประชาพิจารณ์แผนชุมชนในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ผลการวิจัยพบว่าพื้นที่นำร่อง 15 ตำบล ได้มีการนำภาพถ่ายไปใช้ประโยชน์ เพื่อการอภิปราย และกำหนดขอบเขตรายแปลงของพื้นที่ทำกิน ขอบเขตพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ และการบริหารจัดการการรับมือกับภัยพิบัติ ดังนั้นจึงนำไปสู่กระบวนการการจัดทำกลไกแบบมีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งเป็นระยะก่อตัว ระยะสร้างทีม และการนำนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และขยายผลต่อไปยัง 34 ตำบล รวมถึงการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ พร้อมทั้งแต่งตั้งคณะทำงานการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นว่าด้วย “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” สู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมที่ยั่งยืนระดับอำเภอและระดับตำบล ตามวาระจังหวัดน่าน “สร้างเมื่อน่านน่าอยู่คู่ป่าต้นน้ำ”

Abstract

Nan province has its boundary covers 15 districts which consists of 99 sub-districts. Total areas of the province are 7,651,738 rai. In the year 1964, Thai government announced the National Forest Reserves Legislation Act in which covered 6,541,696 rai in Nan province. Forest area in Nan not only be just a National Forest Reserves but most of the forest areas are also an area of watershed classified as class 1A. Analysis results show that there are 3,426,620 rai of class 1A watershed in Nan which contribute more than 20% of water supply to central plain of Thailand.

In the past 20 years there were situations that caused the losing of forest areas of Nan particularly the area of National Forest Reserves and class 1A watershed forest area. Such situations not only cause the losing of forest area but also effect biodiversity, socio-economics of both urban and city communities. However, analysis results from the project “Development of Land Use Database for Community Planning Aiming at Forest Resource Conservation and Restoration, Nan Province” found that problem in Nan particularly decreasing in National Forest Reserves area and class 1A watershed area not evenly distributed among sub-districts. Analysis results indicated that sub-districts that lose their forest land area greater than 50% from the year the National Forest Reserves Legislation Act 3 was announced till the year 2013 were Doopong and Palaewluang in Santisuk district, Phator in Thawangpha district, Jomjan and Lainan in Veangsa district, NamPai in Mae Ja Rim district, Sagard in Pua District. Land use analysis pointed out that the major changing of forest land in such districts are for planting of maize as a mono-cropping in the upland area.

Similar research results from the analysis of land use changed of class 1A watershed forest area was found. That is the land use changed of the forest of class 1A watershed area was not evenly distributed among sub-districts. The reasons for these are that the distribution of class 1A watershed is not evenly distributed among sub-district and the invasion of community on the forest area was not the same for each sub-district. Analysis results indicated that sub-districts that lose their class 1A watershed forest land area (during 1964-2013) greater than 50% were Lainan in Veangsa district, NamPai in Mae Ja Rim district, Sri Phoom in Thawangpha district, Sagard in Pua District.

Forest land dynamic and land use changed analysis results were provided as data used for processes of participatory land use planning in 15 selected sub-districts. To achieve community plan, there were 5 processes under this research; 1) To find out social mechanism at local level, 2) To study, survey and collect data, 3) To analyze and synthesize data, 4) To develop and draft a community plan on Land use management and 5) To return data and do public hearing on a community plan on Land use management.

The results of research found that 15 selected sub-districts used the satellite images to discuss and indicate land use plots, forest areas, water sources, forest fertility and natural disaster management. Thus the results of this research will be lead to establish participatory mechanism, the process of establishing will divided into 4 stages; forming stage, team building stage, bringing policy to action and extend results to 34 sub-districts. End of the process, it will have a sign of Memorandum of Understanding and a working team on local registration about “Natural resources and environmental management” for a good quality of life and sustainable society which will be relevant to Agenda of Nan province “ Creating enduring living of Muang Nan with watershed forest”